

Anna NOWICKA
Ostravská univerzita

DOI: 10.14746/bo.2024.3.12

Światy ukryte w słowach

W ubiegłym roku ukazała się nowa monografia Grażyny Balowskiej, opolskiej językoznawczyni i bohemistki¹. Tym razem Autorka zajęła się badaniem semantyki leksykalnej we współczesnym języku czeskim. W książce znajdują się nie tylko oryginalne, dotąd niepublikowane teksty, ale także studia naukowe, które były już opublikowane wcześniej w różnych czasopismach lub monografiach zbiorowych, także zagranicznych, do których dostęp jest dziś znacznie utrudniony. Jak podaje autorka w *Nocie wydawniczej*, „Prace te uzupełniono i poszerzono. Niektóre zostały w znacznym stopniu zmienione” (s. 229).

Tytuł publikacji odkrywa ciekawy pomysł autorki, żeby badania różnych kręgów tematycznych leksyki czeskiej przedstawić metaforycznie jako *światy ukryte w słowach*. Grażyna Balowska otwiera więc przed czytelnikiem i interpretuje cztery ŚWIATY: humoru, flory i fauny, kolorów i wrogi świat. Najobszerniejszy jest rozdział pierwszy mówiący o humorze i dotyczący krótkich anonimowych utworów mówionych, czyli dowcipów. Po teoretycznych rozważaniach na temat językowego obrazu świata, stereotypów i dowcipu językowego autorka przechodzi do prezentacji obrazu kobiety, mężczyzny i dziecka zawartego w czeskich dowcipach i dochodzi do

¹ Grażyna Balowska, *Światy ukryte w słowach. Z zagadnień semantyki leksykalnej w czeszczyźnie*, Poznań 2023, Instytut Filologii Słowiańskiej UAM, 258 s., ISBN 978-83-63090-53-1.

wniosku, że powielają one stereotypowe opinie na temat świata i wyśmiewają typowe przywary ludzkie. Zauważa jednak, że „Humorystyczne wartościowanie świata w dowcipach, a zwłaszcza ludzkich cech i czynów, to próba zmierzenia się z codziennymi problemami, odnalezienia się w niesprzyjającej rzeczywistości” (s. 88).

Dalszą część rozdziału pierwszego badaczka poświęciła artystycznemu rozliczeniu z epoką totalitaryzmu za pomocą humoru w powieści *Černí baroni aneb Válcili jsme za Čepičky* Miloslava Švandrlíka. Podkreśla tu, że humor może być nie tylko narzędziem krytyki reżimu totalitarnego, ale także lekiem na bolesne i traumatyczne wydarzenia w życiu człowieka, ponieważ rozładowując napięcie, przywraca równowagę psychiczną.

Kolejny rozdział jest poświęcony funkcjonowaniu człowieka w świecie zwierząt i roślin zarówno w świecie rzeczywistym, jak i w wizji poetyckiej, i odbiciu tych doświadczeń z jednej strony we frazeologii, z drugiej w języku poezji. Autorka dochodzi tu do ciekawego spostrzeżenia, że frazeologia, zawierająca nazwy roślin informuje nas o stosunku człowieka do przyrody i jego wiedzy na ten temat, którą czerpał z codziennego doświadczenia obcowania z nią. Dlatego uwypuklone są w tym zasobie leksykalnym takie cechy roślin, jak barwa, smak, zapach czy walory użytkowe, które pozwalały człowiekowi oceniać przydatność roślin i ich walory estetyczne. Natomiast charakterystykę wizji poetyckiej świata roślin w twórczości Óndry Łysohorskiego badaczka oparła na analizie dwu przeciwstawnych obrazów kwiatów: maku i róży. Swoją wybiórczość przedmiotu analizy autorka argumentuje wynikiem badania statystycznego nazw kwiatów występujących w języku poety, jakie przeprowadziła na potrzeby analizy, ponieważ oba kwiaty występują z wysoką częstotliwością i z wyraźną różnicą do pozostałych przykładów flory. Ostatecznie Grażyna Balowska dochodzi do wniosku, że jest to dla poety typowe, gdyż chwali on z jednej strony prostotę rodzimej przyrody (mak), z drugiej jej piękno i doskonałość (róża).

W tym rozdziale autorka porównuje jeszcze występowanie nazw zwierząt w porównaniach frazeologicznych w XIX i w XX w. Przeanalizowane nazewnictwo świadczy według niej o tym, że w języku odbija się to, iż „człowiek nabył większej wiedzy praktycznej i teoretycznej na temat fauny innych kręgów kulturowych, czerpiąc ją obficie z bezpośredniego doświadczenia, obserwacji, przekazów kulturowych (literatura i sztuka), a także z rozwijających się badań naukowych, szczególnie po II wojnie światowej, kiedy rozwój mediów (prasa, radio, telewizja) zapewnił powszechny dostęp do nich” (s. 154). Ten wniosek popierają wyniki analizy, jaką przeprowadziła badaczka, które mówią, że w XIX w. w porównaniach występowały najczęściej zwierzęta rodzime (np. koń, kot, zając itd.), a egzotycznych było niewiele (paw czy słoń), natomiast w XX w. przybywa nazw zwierząt egzotycznych (np. gazela, hiena, struś, żyrafa).

Trzeci rozdział koncentruje się na charakterystyce kolorów w poetyckim obrazowaniu Karla Hynka Máchy i Óndry Łysohorskiego. Autorka, analizując pod tym względem utwór *Máj* Karla Hynka Máchy, podkreśla niezwykłą subtelność operowania barwą przez poetę przy opisie przyrody majowej, szczególnie światła i cieni podczas zachodu i wschodu słońca, i jego umiejętność wykorzystania w tym celu koloru czerwonego oraz kontrastowania bieli z zielenią. W przypadku natomiast Óndry Łysohorskiego autorka opiera się na całej twórczości poety i zestawia ze sobą stosowane przez niego do tworzenia obrazu świata dwie przeciwstawne barwy: białą i czarną. W wyniku analizy badaczka stwierdza, że poeta odwoływał się do typowych dla europejskiego kręgu kulturowego cech znaczeniowych bieli i czerni, odzwierciedlających opozycję *biały – czarny* to znaczy *dobry – zły*, ale także schemat ten odwracał do postaci *biały – czarny* to znaczy *zły – dobry*, np. pisząc o białej śmierci i białym świecie szpitalnym czy o czarnych włosach i czarnych oczach pięknej kobiety.

W ostatnim rozdziale monografii Grażyna Balowska pochyla się nad sposobami leksykalnego wyrażania wrogości. Przedmiotem analizy jest najpierw dyskusja na forum internetowym Novinky.cz w czasie pandemii koronawirusa *SARS-CoV-2*. Autorka zwraca uwagę, że dyskusje te toczyły dwie grupy osób (koronasceptycy i osoby uznające zagrożenie płynące z tej choroby), które nawzajem się zwalczały, stosując słowne groźby, złorzeczenie, znieważanie, ośmieszanie czy oskarżanie. Następnie autorka przeprowadza analizę wyrażania wrogości we wspomnianej już wyżej powieści Miloslava Švandrlíka *Černí baroni aneb Válcili jsme za Čepičky*, podkreślając, że autor za pomocą stylizacji językowej dobrze przedstawił różne sposoby manipulacji i dyskredytowania przeciwnika politycznego, uznanego przez propagandę komunistyczną za wroga – w tym przypadku byli nim członkowie batalionów pomocniczych.

Książka Grażyny Balowskiej zawiera ciekawe i oryginalne analizy z zakresu semantyki leksykalnej, które ukazują szeroki aspekt kulturowy funkcjonowania języka czeskiego. Ponadto nawiązuje na wcześniej już wydane monografie². Jest też bardzo dobrym źródłem pomysłów na tematy badań nie tylko dla bohemistów, ale także slawistów czy polonistów. Dzięki bogatemu dokumentowaniu rozważań naukowych czeskim materiałem leksykalnym jest ona również doskonałym źródłem przykładów do prowadzenia dydaktyki języka czeskiego jako obcego.

² Por. inne monografie jej autorstwa: *Lašské dílo Óndry Łysohorského. Kapitoly z lexika*, Acta Slavica et Baltica, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Praha 2008; *Laski mikrojęzyk literacki w kontekście społecznym i kulturowym*, Racibórz 2013; *Językowo-kulturowy obraz przyrody nieożywionej w czeskiej frazeologii*, Poznań 2019; oraz współautorską monografię Grażyna Balowska, Mieczysław Balowski, Sebastian Tańba, Anna Wróblewska, *Terminologia zintegrowanego systemu reagowania w sytuacjach kryzysowych*, Racibórz 2013.